

Sadaka Kültürü

Münir TİRELİ*

Özet

Sadaka kültürü, güncel siyasi söylemlerden sosyal politika literatürüne kadar sıklıkla ifade edilen bir kavramdır. Ülkemizde, başlangıçta UNDP tarafından ortaya konulan “Fighting Poverty-A Matter of Obligation NOT CHARITY” (Yoksullukla Mücadele-Hayırseverlik değil, Bir Yükümlülük Meselesidir) sloganıyla “hayırseverlik” şeklinde çevirisi yapılan “charity” kelimesi, giderek “sadaka kültürü” ifadesi ile karşılanmaya başlanmıştır. Bu kavramın temsil ettiği devlet algısı ise vatandaşı ile arasında minnet ve lütuf ilişkisine dayalı bir sosyal yardım politikasına, hak temelli anlayışın karşısında bir devlete gönderme yapar.

Öte yandan, sadaka kavramı, sadece lütuf olarak verilen hayır amaçlı ve kişinin vicdanına dayanan gönüllü bir sarfiyat alanını kapsamamaktadır. Sadaka kavramının içinde hem vicdani alana giren “sadakatu’t-tatavvu”, hem de belli bir maddi duruma sahip birey ve devletin yükümlülüğü olarak tanımlanan “zekât” yer almaktadır. Zekât ise hak sahipleri ve oranları tanımlanmış, kurumsal bir biçimde yürütülmüş ve/veya tasarlanmış bir sistemdir.

Bu makalede, hak temelli anlayış ile tamamen zıt bir kutbu oluşturmeyen sadaka olgusu ve anlayışı, özgün içerik ve kapsamı ile aktarılacak suretiyle kavramsal bir berraklık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sadaka, zekât, asgari gelir hakkı, vatandaşlık geliri, çalışma karşılığı asgari gelir

Abstract

The culture of sadaga is a widely used concept both in daily political speeches and social policy literature in Turkey. At first people were using the term charity as it was expressed in a UNDP slogan as “Fighting Poverty-A Matter of Obligation NOT CHARITY”, but afterwards the same concept was begun to be expressed with the term “culture of sadaga”. The state perception that this term represents is referring to a state which forms its social policy on the the gratefulness of its citizens, and does not grant social assistances as a right.

On the other hand, the concept of sadaga does not only mean a voluntary grant of an assistance, but also contain a mandatory assistance type for the state and the citizens called “zakat”. Zakat is a system where the beneficiaries and the rates are determined and sustained on an institutional basis.

In this paper, the concept of sadaga which is indeed no an opposite of a right based system was tried to be clarified

Key Words: Sadaga, zakat, minimum income scheme, citizenship income, workfare

---

* Sosyal Yardım Uzmanı / T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Giriş

“Sadaka Kültürü” terimi ülkemizde yoksullukla mücadele anlamında gerçekleştirilen çalışmalara yönelik eleştirilerde nirengi noktası olmaya başlamış bir kavram. Öyle ki, ülkemizde mevcut sosyal politika uygulamalarına ilişkin lehte veya aleyhte gerçekleştirilen her türlü yorumda kaçınılmaz olarak “sadaka kültürü”, “sadaka” ve “hayırseverlik” kavramları da kullanılmaktadır.

Konunun bir tarafında hak bazlı yaklaşımlar, vatandaşlık geliri gibi kavramlar yer alırken, diğer bir tarafta ise toplumsal dinamikler, aile, vakıf ve hayırseverlik üzerine kurulu toplumsal bir sinerji bulunmaktadır. Öte yandan, bu iki tarafın da savunuculuk yapılan kavram ve değerlerde bir ifrat sergilendiği göze çarpmaktadır. Ancak, bu ifratın gerçek boyutunun “sadaka” kavramının doğru olarak algılanması ile ortaya konulacağı da bilinmelidir.

Yoksullukla mücadelede “Sadaka kültürü” kavramının bir eleştiri unsuru olarak kullanılmasının geçmişi çok da eski değildir. Her ne kadar konu Weber’e (Tarhan, 2008; <http://www.haber7.com/haber/20081212/SADAKA-KULTURU.php>)¹ kadar dayandırılıyor olsa da, 2006 yılından daha eskiye gitmemektedir. Birleşmiş Milletlerin her yıl 10 Aralık tarihinde kutlanan İnsan Hakları Gününü (Human Rights Day) 2006 yılında “Fighting Poverty-A Matter of Obligation NOT CHARITY” (Yoksullukla Mücadele- Hayırseverlik değil, bir Yükümlülük Meselesidir) sloganıyla ilan etmesi ülkemizde devletin “sosyal devlet” olma işlevini yerine getirme yönteminin hayırseverlik ve giderek sadaka ile özdeşleştirildiği bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Öte yandan, bu bağlamda kullanılan kelime sadaka ol-

1 Marks herşeyi ekonomiye indirgeyerek, Weber doğu kültürünü sadaka kültürü diye küçümseyerek, kapitalist ahlak insanı ‘Çıkarı peşinde koşan bir varlık’ olarak tanımlayarak yardımlaşmayı küçümsediler. Hayat bir mücadeledir diyerek rekabetçi evlilikleri, rekabetçi şirketleri, sınıf ve ırk kavgalarını, protestocu anarşizmi beslediler.

Kaynak: Nevzat TARHAN - Haber 7 <http://www.haber7.com/haber/20081212/SADAKA-KULTURU.php>

madığı gibi, ilk dönemlerde yapılan çevirilerde kullanılan terim ‘hayırseverlik’tir.

Bu sloganın içeriği Birleşmiş Milletlerin web sayfasında şu şekilde açıklanmaktadır:

“Yoksulluk, insan hakları ihlalinin bir nedeni ve ürünüdür. Bu daire-i faside, yoksulluğu dünyada insan haklarına yönelik en büyük tehdit konumuna getirmektedir. İnsan hakları ve yoksulluk arasındaki bağlantı açık olmalıdır. Hakları kabul edilmeyen kişiler, örneğin ayrımcılık veya zulüm kurbanı olan kimseler yoksulluğa daha yakındır. Genellikle bu kişiler iş piyasasında yer alamıyor ve temel hizmet ve kaynaklara erişimleri ya çok kısıtlı ya da bulunmamaktadır. Aynı zamanda, yoksullar pek çok toplumda maddi olanaksızlık nedeniyle eğitim, sağlık ve konut hakkından yararlanamamaktadırlar. Yoksulluk, bütün insan haklarını engellemektedir: Örneğin, düşük gelir insanların eğitime erişimlerini engelleyerek “ekonomik ve sosyal” bir haktan mahrum kalmalarına neden olur; bu mahrumiyet ise zincirleme bir reaksiyonla toplum hayatında paylaşımında bulunmalarını ve kendilerini etkileyecek politikalara etkide bulunmaları hakkını engelleyerek “sivil ve politik” bir haktan mahrum kalmalarına neden olur.

...Ülkeler, Milenyum Deklarasyonu ve Milenyum Gelişme Amaçları gibi konsensüsleri ve insan hakları anlaşmalarını imzalamış ve böylelikle belli ilkeleri kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra en son 2005 Dünya Zirvesi Sonuçlarında da yoksullukla mücadele de dâhil olmak üzere insan haklarının gerçekleştirilmesinin bir görev olduğu, sadece bir temenni olmadığı ifade edilmiştir”(United Nations, 2006).

“Yoksullukla Mücadele- Hayırseverlik değil, bir Yükümlülük Meselesidir” mealindeki slogan ülkemizde ilk kez, 8 Aralık 2006’da Ankara’da gerçekleştirilen ‘Yoksulluk Çalışanları Topluluğu’ üyelerinin toplantısında dile getirildi. Toplantıda paylaşılan görüşler ve deneyimler, Türkiye’de halen uygulan-

makta olan sosyal yardım sisteminin genelde parçalanmış ve hayırseverlik yaklaşımına dayalı çabalar olduğu konusunda birleşiyordu. Uzmanların ortak kanısı, Avrupa Birliği'ne geçiş yolunda daha ileri bir insani kalkınma düzeyine doğru ilerlerken, Türkiye'nin daha akılcı, tutarlı ve yasal çerçevesi açıkça belirlenmiş bir yardımlaşma sistemini benimsemesinin kaçınılmaz olduğuydu(UNDP, 2006).

Başlangıçta sloganın içeriğinde bulunan "charity" kavramı hayırseverlik olarak ifade edilirken özellikle, ülkenin geçtiği genel ve yerel seçim dönemlerinde giderek "sadaka kültürü" ile "charity" kavramının anlamının karışılmaya çalışıldığı görülmektedir. Örneğin vatandaşlık geliri, hak bazlı sosyal yardım gibi kavramların ülkemizdeki sosyal politika sahnesinde öncül savunucularından biri olan Ayşe Buğra ve Boğaziçi Sosyal Politika Forumu'nun Aralık 2006 tarihinde ortaya koydukları görüşler kapsamında "hayırseverlik" kavramı kullanılmaktayken (Buğra, 2006) Ayşe Buğra'nın 23.02.2009 tarihinde Milliyet gazetesi için verdiği röportajda ise "sadaka kültürü" kavramı ön plana çıkmıştır (Milliyet Gazetesi, "Asıl mesele 'sadakanın politik iktisadı'", 23.02.2009).

Buğra, 2006 yılında hayırseverlik kavramını kullanarak yaptığı açılımda özetle yoksulluğun sadece gelir veya gelir dağılımı ile değil bireyin yoksunlukları ile oranlı olarak ölçülmesi gerektiğini, bu hakların yerine getirilmesinin siyasi iradenin yükümlülüğü olduğu, sivil toplum kuruluşlarının devletin kapsamadığı yoksunluk alanlarını gönüllü olarak telafi etmek yerine, devletin yükümlülüklerini hatırlatan bir savunuculuk işlevi yerine getirmeleri, böylece yoksulluk sorununun çözümünün fedakâr bireylere dayalı olarak değil; süreklilik ve dolayısıyla bir devlet politikası kapsamında sürdürülmesi gerektiği üzerinde durmaktadır (Buğra, 2006).

Buğra, aynı yazıda hakkın gereği yapılan bir sosyal yardımda özellikle bir minnettarlık hissedilmezken, sadaka şeklinde olan yardımın manipüle edilmesini kolaylaştırdığını söylemekte ve mevcut

durumda sosyal devletle devlet sadakasının aynı şeyler olmadığını ve "hayırseverlik" kavramının liberalizmin çok önemli bir parçası olduğunu da iddia etmektedir. Buğra, mevcut durumun saf bir liberalizm değil, "muhafazakâr liberalizm", yani aileyle, dinle, ekonomi dışı kurumlara desteklenmiş bir sistem olduğunu düşünmekte, bir nevi aile tipi refah devletine (Akdeniz Tipi Refah Devleti) gönderme yapmaktadır (Buğra, 2006).

Buğra ve Keyder, sadaka kültürü olarak ifade ettikleri mantığın kapitalizmin bir sonucu olduğunu belirterek aslında konuyu kendiliğinden 16. yüzyıl ile birlikte başlamış bir husus olarak sınırlamaktadır.

Kapitalizm, 16. yüzyıldan itibaren, daha önceki toplumlara yabancı bir yaklaşımı değerler sisteminin merkezine yerleştirmiş, insanın yaşamını sürdürme imkânını bir piyasa malı haline gelen emeğini satmasına bağlamıştır. Böylece de insan değerini bu emeğin değeriyle ölçülür hale getirmiştir. Bu süreç içinde "çalışmaya ekmek yok" şeklinde özetlenecek bir yaklaşım iyice güçlenerek, tartışılmaz doğrular içinde kendine sağlam bir yer edinmiştir (Buğra ve Keyder, 2007:7).

Öte yandan bu süreci takiben kapitalizmle neredeyse eş zamanlı olarak, bu yaklaşımı sorgulayan görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda Thomas More, Juan Luis Vives gibi 16. yüzyıl hümanistleri tarafından belli sorular dile getirilmiştir:

- İnsanları yaşamak için çalışmaya zorlayan sistem sürekli kitlesel işsizlik durumlarına yol açtığına göre, iş bulamayanlar hangi ahlâki temellere dayanarak kendi kaderlerinden sorumlu tutulabilirler?

- Çalışamayacak durumda olanlara karşı toplumun sorumlulukları nedir?

- Zenginlerin durumunda göz ardı edilen yaşamak için çalışmak zorunluluğunun yoksullara dayatılmasının ahlaki gerekçesi nedir? (Buğra ve Keyder, 2007:7).

18 yüzyılda ise bu sorular Thomas Paine'in sis-

tematik sosyal politika önerilerini yönlendirmiştir. Yine aynı sorular, Charles Fourier'den John Stuart Mill ve Bertnard Russel'a kadar uzanmıştır. Böylece temel gelir yaklaşımına giden yollar açılmıştır (Buğra ve Keyder, 2007:8).

Temel Gelir/Temel Vatandaşlık Geliri/Asgari Gelir Güvencesi

Sosyal dışlanmayla mücadele yöntemleri arasında en bilinen ve hâlihazırda en popüler olanı asgari gelir güvencesidir. Asgari gelir güvencesi kapsamında kullanılan yöntemlerden biri Temel Vatandaşlık Geliri'dir. Boğaziçi Sosyal Politika Forumu, Ayşe Buğra, Ahmet İnel, Guy Standing gibi oluşum ve akademisyenler tarafından savunuculuğu yapılagelen bu yönteme karşılıksız asgari gelir hakkı da denilmektedir. Bu yöntem, özellikle Avrupa ülkeleri arasında genel kabul görmektedir. Bu yönteme örnek olarak Fransa'da uygulanan Asgari Tutunma Geliri-RMI (Revenue Minimum d'Insertion) ve Portekiz'de uygulanan Güvenceli Asgari gelir (Guaranteed Minimum Income-GMI) adlı asgari gelir sistemleri belirtilebilir.

Karşılıksız olan asgari gelirden sosyal dışlanmış kesimlere asgari düzeyde bir yaşama standardına ulaşması için devlet tarafından bir gelir transferi gerçekleştirilmektedir. Bu transfer, negatif gelir vergisi, temel gelir, devlet bonusu, sosyal kredi, sosyal ücret, sosyal hisse, evrensel kazanç, yurttaşlık ücreti, yurttaşlık geliri gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Bu gelirin bir başka özelliği ise sosyal güvenlik sistemi içerisinde bir katkıya dayalı bir rejim olmamasıdır (Sapançalı, 2005:211).

Bir diğer asgari gelir yöntemi ise daha ziyade Anglo Sakson ülkelerinde uygulanan çalışma karşılığı asgari gelir hakkıdır. Bu yöntem, çalışma karşılığı gelir veya yardım programları (workfare) ile desteklenmektedir. Chicago okulundan Friedmann'ın neo liberaller, Alman liberalleri ve tutucu İngilizlerin görüşleri bu yöntemin yerindeliğini savunmakta olup, kökeni ABD'de 1960'lı yılların başında yürür-

lüğe konulan Çalışmayı Teşvik Programı'na (Work Incentive Programme-WIN) dayanmaktadır (Sapançalı, 2005:216-217).

Sapançalı bu iki yöntemi karşılaştırırken aralarındaki üç farkı da vurgulamaktadır:

- Çalışma karşılığı gelir programları sadece parasal destek sağlarken, asgari tutunma geliri programları çok boyutlu olarak eğitim, sağlık ve konut gibi destekleri kapsar.

- Çalışma karşılığı asgari gelir programlarında cezalandırıcı yükümlülükler ön plana çıkarılırken, diğerlerinde cezalandırıcı yükümlülükler daha azdır.

- Çalışma karşılığı gelir programları, daha çok yardımı alan kişinin yükümlülükleri üzerinde dururken, karşılıksız asgari gelir hakkı ile yardım alanın yükümlülüklerinin yanı sıra toplumun da dışlanmışlara karşı yükümlülüğü olduğunu kabul eder (Sapançalı, 2005:218-219).

Buğra ve Keyder, asgari geliri karşılıksız olarak ele almakta ve temel gelir/vatandaşlık gelirini, bir toplumda yaşayan bütün insanlara çalışma hayatındaki bugünkü ve geçmişteki yerlerinden bağımsız olarak sadece toplumun bir ferdi olmalarından dolayı koşulsuz olarak sağlanan düzenli bir nakit gelir olarak tanımlamaktadırlar (Buğra ve Keyder, 2007:8).

Buğra ve Keyder'e göre sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlılık, hastalık veya işsizlik gibi nedenlerle hayatını çalışarak kazanamayacak olanlara piyasanın sağlayamayacağı bir güvence sağladıkları için vatandaşlık geliri ile örtüşen yanları bulunmaktadır. Yani kapitalizme özgü, "çalışmaya ekmek yok" anlayışının ötesinde bir toplumsal varoluş biçimini gündeme getirmektedir. Öte yandan, Buğra ve Keyder, bu sistemleri odak noktasında bireylerin çalışma hayatındaki durumları bulunduğu için eleştirmektedir (Buğra ve Keyder, 2007:9).

Korporatist nitelikli sistemlerde veya uygulamalarda, sosyal güvence bireyin bir memur, bir işçi

veya kendi hesabına çalışan biri olarak çalışırken ödediği primlere bağlıdır. Yani sosyal haklar, bireyin emeğini hangi bağlamda ve hangi süreyle sattığına bağlı olarak tanımlanır ve emek merkezli yaklaşım varlığını sürdürür (Buğra ve Keyder, 2007:9).

Öte yandan, bütün vatandaşların yararlandığı genel sağlık sigortası uygulamalarının, bedava eğitim olanaklarının, belirli bir yaş üstündeki herkesin sahip olduğu sosyal emeklilik haklarının, çocuk ve aile yardımlarının durumunda, emek merkezli yaklaşım, yerini, vatandaşlığı temel alan ve bütün insanların, toplumun, vatandaşlık statüsünde eşit fertler olarak yer almalarını sağlayan bir araca bırakmaktadır (Buğra ve Keyder, 2007:9).

Standing, temel gelir güvencesinden söz edilebilmesi için, gelirin paternalist bir yaklaşımla verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu şekilde devletin, bu geliri vatandaşına keyfi bir jest olarak, hayır/hasenat olarak ya da iyiliğinden vermediğini vurgulamış olacaktır. Bu gelirin bir başka özelliği de alanın onu nasıl kullanacağınıza karar verebilmesidir. Temel gelirin ayrıca bireysel ve eşit olması da gerekmektedir. Özürlü ve zayıf olup da özel ihtiyaçları olan kişiler için ilaveler yapılmalı ve insanlara rasyonel tercihler yapma imkanı tanıyacak bir biçimde verilmelidir (Standing, 2007:20).

Temel gelir yerine paternalizmin konması Washington uzlaşısına dayanmaktadır. Uzlaş, tüm ülkelerce paylaşılmış bir husus değildir. Bu uzlaşının iki kritik noktası bulunmaktadır:

1) Washington Uzlaşısı, devletin küçülmesi gerektiğine inanmaktadır: Yani kamu harcamalarının kısılması, kamu harcamalarının sosyal korumadan “insan sermayesi”, “sosyal sermaye” ve istedikleri gibi çoğaltılabilecek diğer “sermaye” türlerine kaydırılmasıdır.

2) Regresif mali politikaya eğilim göstermektedir: Mali politika, sosyal politika tartışmalarında hak ettiği ilgiyi görememektedir. Washington Uzlaşısının bir ürünü olarak işçilere, işçi sınıfı cemaat-

lerine ve yoksullara yapılan yardımlar azaltılmaktadır. Çünkü onlar piyasa ekonomisinden sapma olarak görülmektedir (Standing, 2007:21).

Önemli bir husus da sosyal koruma ve sosyal politikanın liberalleşmesi ve bireyselleştirilmesinde önemli bir araç olarak kullanılacak olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Hizmet Ticareti Genel Antlaşması (GATS) vasıtasıyla küresel seviyeden ulusal seviyelere oradan da yerel seviyelere kadar sosyal politikanın tüm katmanlarına sızan ve birileri bir konuda destek istediğinde onu hep daha fazla şartı yerine getirmek zorunda bırakan koşulluluktur (Standing, 2007:22).

Eski beklenti, sanayileşmenin ilk safhalarında metalaştırmanın (commodification) yaşanacağı ve bunu devletin ve şirketlerin giderek artan bir ölçüde maaş haricinde mali haklar sağladığı aşamalı bir meta olmaktan çıkarma (decommodification) sürecinin takip edeceğiydi. Bu süreç bu şekilde devam etseydi, toplam mali haklar içinde maaşının payı azalırken, aşamalı olarak daha fazla devlet yardımı gibi ek sübvansiyonların payı artacaktı (Standing, 2007:23-24).

Standing, bu modelin de tersine döndüğünü ve yeniden metalaştırmanın yaşandığı bir döneme girildiğini öne sürmektedir. Bu geçiş, Gini Katsayısı gibi standart ölçülerle gelir eşitsizliğini ve toplumsal eşitsizliği belgelemeyi çok zor hale getirmiştir. Bunun sebebi de maaşlarda sosyal gelirdeki azalmayı gizleyecek bir artma olabilmesidir: Bireyin maaşı artsa da devlet yardımlarından, işyerinin sağladığı yardımlardan, topluluk sistemlerinden giderek daha az faydalanmaya başlar ve çıplak maaşa karşı bağımlılık artar. Böylece, maaşlar artsa bile gerçek yoksulluk da artar (Standing, 2007:23-24).

Bu anlamda, Standing sadece Washington uzlaşısından değil, aynı zamanda onun uzantıları olan “üçüncü yolculuk” ve “merhametli muhafazakârlık” gibi yaklaşımlardan da vatandaşların muzdarip olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar, Standinge

göre 1990'lı yıllarda Washington Uzlaşısı'nın müsamaha edilemez güvence yoklukları doğurduğunun kabulüyle ortaya çıkan politikaların sosyal demokrat ve sağcı "yeni muhafazakâr" versiyonlarıdır. Üçüncü yolculuğun özünde herkesin "topluma entegre edilmesini" istemek yatmaktadır. Entegrasyon ise istihdam devleti, vergi indirimleri veya buna benzer yöntemlerle gerçekleştirilecektir. Öte yandan Standing, üçüncü yolcuların ahlakçı politikalarında alttan alta işlenen paternalizmi de eleştirmektedir (Standing, 2007:25).

Merhametli muhafazakârlar da benzer başarısızlıkları fark etmiş olmakla birlikte, üçüncü yolcularla aralarındaki temel fark onların özel ve dini girişimlere güvenmeyi tercih ederek devlete daha küçük bir rol vermiş olmalarıdır. Her iki grupta da Gramsci ile özdeşleştirilen bozguncu fikirden ziyade 18.yüzyıldaki sivil toplum kavramını kullanıp yani onu devletin bir parçası sayarak sivil topluma büyük önem vermektedir. Artık sivil toplum devletin işini devralmak üzere o tehlikesiz, iyi huylu haliyle karşımıza çıkarılmıştır (Standing, 2007:26). Bu anlamda, sadaka kültürü olarak ortaya konulan kavram ile Standing'in "merhametli muhafazakârları" birbiriy-le örtüşmektedir.

Standing, sivil toplumdan beklenenin, sosyal politikanın birçok fonksiyonunu yerine getirmesi olduğunu iddia eder. Ancak, merhametli muhafazakârlar, devletin bu işin dışında kalmasını istemektedir. Sosyal politikanın yürütülmesi inanca bağlı örgütlere ve Bill Gates Vakfı ve nice yardımsever gruplara bırakılmıştır. Bu gibi gruplar, "Bu işle biz uğraşacağız, öbür işle başka bir vakıf uğraşacak" söylemini kullanmaktadırlar (Standing, 2007:26).

Standing, temel gelire yönelik eleştirilere karşılık olarak temel vatandaşlık gelirini şu şekilde savunmaktadır:

1) **Temel Vatandaşlık Geliri, maliyetlidir:** Standing, temel gelirin maliyet değil, öncelik meselesi olduğunu ifade etmektedir.

- 2) **Temel Vatandaşlık Geliri, enflasyona yol açmaktadır:** Standing, cevaben "insanlara temel gelir verdiğinizde sosyal harcamaların ve tüketici harcamalarının yönünü değiştirip onları ithal mallar yerine yerel mallara yöneltmiş olursunuz." demektedir.
- 3) **Temel Vatandaşlık Geliri, "karşılıklılık" ilkesini zedelemektedir:** Standing, temel vatandaşlık gelirininde sadece yoksullar için uygulanmasının ahlaki olmadığını dile getirmektedir. Ayrıca, bakım işleri, gönüllü çalışmalar, topluma faydalı işlerin göz ardı edildiğini de öne sürmektedir.
- 4) **Temel Vatandaşlık Geliri, insanları çalışmaya teşvik etmektedir:** Standing, insanların %99'unun bu güvence ile yetinmeyeceği, daha iyisini yapmak isteyeceğini, bunun sonucunda da hayatını ve yapmak istediklerini daha iyi düşünüp, daha iyi planlayacağını iddia etmektedir.
- 5) **Temel Vatandaşlık Geliri, ücretleri düşürecek, işverenler daha az ücret ödeme eğilimine gireceklerdir:** Standing, cevaben, eğer kişide temel gelir varsa daha fazla ücret için daha iyi pazarlık edebileceğini belirtmektedir.
- 6) **Temel Vatandaşlık Geliri, ile hükümetler üzerindeki istihdam yaratma baskısı azalacaktır:** Standing, aslında bunun daha iyi olacağını, böylece devletin yapmacık ve kısa süreli işler üzerinden istihdam sağlamasına gerek kalmayacağını öne sürmektedir.
- 7) **Gelir seviyesi belirsiz olacak, hükümetler seçim öncesi bu miktarı arttırırken, seçim sonrasında hızla düşüreceklerdir:** Standing, cevaben, bu konuda denetim için Merkez Bankası gibi özerk bir kurumun ihdas edilebileceğini vurgulamaktadır (Standing, 2007:31-33).

Temel Vatandaşlık Geliri Yaklaşımından Yola Çıkarak Geleneksel Sadaka Kültürüne Yönelik Yaklaşımlar

Bu konuda iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki sadaka kavramını sadece gönüllü bir hayır faaliyeti olarak nitelendirerek, zekâtı hak kavramı

olarak ayrı bir yere konumlandırmaktadır. Örneğin Okay Gönensin hak kavramı ile sadakayı uzlaşmaz bir ikili olarak ortaya koyarak;

“...Sadaka, bir hakkı ifade etmez, ama alt sınıftan olanların kendileri için farklı uygulama istemeleri, hizmetlere daha ucuza ya da bedava ulaşmayı istemeleri bir haktır” demektedir. Öte yandan Gönensin, sadaka kültürü olarak formüle edilen hususun aslında bizim kültürel kodlarımızla ilgisinin bulunmadığını da ifade etmektedir:

“...Bizim kültürümüzde sadaka yoktur. Fitre ve zekât, o günün koşulları içinde yaratılmış bir “sosyal politika” uygulamasıdır. Ama her ikisi de “sadaka” değildir (Gönensin, 2009)” demektedir.

İkinci yaklaşım ise İslami Ekonomi anlayışının kurucu dönemlerini bir kenara bırakarak özellikle Osmanlı dönemi vakıf anlayışı üzerinden argümanlarını oluşturmaktadır. Örneğin, Ayşe Hür, bu konudaki görüşlerini şöyle özetlemektedir:

“Osmanlı Devleti’nde ‘sosyal politika’, ‘sosyal devlet’ gibi kavramlar yoktu. Bunların yerine ‘içtimai muavenet’ (sosyal dayanışma) kavramı kullanılırdı. İçtimai muaveneti sağlamak, devletin asli görevi olmayıp, aile, lonca, vakıf gibi kurumlar aracılığıyla yürütülürdü. Bu kurumların dayandığı ve esinlendiği kaynak ise İslam diniydi. Bu bağlamda ‘hayır’, ‘şefkat’, ‘himaye’ gibi kavramlarla yoksul müslümanlara destek olunmaya çalışılırdı (Hür, 2009)”.

Hür, ayrıca vakıf kurumunun dayandığı ‘zekât’, ‘sadaka’, ‘sadaka-i cariyé’, ‘kurban’, ‘adak’, ‘kefaret’, ‘hediye’, ‘karz-ı hasen’ (Allah’a güzel borç takdim etmek), ‘infak’ (Allah yolunda harcamak) gibi yöntemlerin işlevselliği konusunda da şüphelerini belirtmekte ve ‘fazla zenginliğin’ hesaplanmasının zorluğu bir yana, zekât verme farzının ne ölçüde yerine getirildiğine dair bir bilgiye sahip olunamadığı ve dolayısıyla da zekâtla yoksulluğun giderildiği bir dönem olmadığını öne sürmektedir (Hür, 2009).

Tüm bu görüşlerin toplandığı ortak noktalar ve handikapları şunlardır:

- Hak temelli olan asgari gelir, karşılıksız olma ilkesini yerine getirerek vatandaşlık geliri niteliğinde olmalıdır. Ayrıca, çalışma hayatındaki statüden de bağımsız olmalıdır. Karşılıklılık için vatandaşların geçici olarak istihdamı ve istihdamın merkezde olduğu sosyal politika ise kıyasıya eleştirilmektedir.
- Devletin sosyal refah ve sorumluluğu bir kenara bırakması ve sosyal korumayı bireylerin hayırseverliğine ve lütfüne terk etmesi minnettarlığa dayalı bir ilişki oluşmaktadır. Bu nedenle, devletin vatandaşına yaptığı sosyal yardımlar hak bazlı olmalıdır.
- Öte yandan, karşılıklılık ilkesine dayalı asgari gelir desteğine kıyasla vatandaşlık yükümlülükleri göz ardı edilmektedir.
- Bu kavrayışın bir başka handikapı da neo-liberalizm ile ortaya çıkan yeni muhafazakarlık ve merhametli muhafazakarlık mantıklarının kadim İslam Ekonomisi yaklaşımı ile özdeşleştirilmesidir.

Bu anlamda, türetilen “sadaka kültürü” kavramı ile aslında “sadaka” kavramı ile ilgili bir karmaşaya da yol açılmaktadır. Bu nedenle, sadaka sadece dilenciye bireylerin içinden geldiği için bir lütuf gibi verdikleri ve bu nedenle hak değil minnettarlık ilişkisine dayanan bir uygulama gibi vurgulanmakta ve bu nedenle devlet mekanizması ile birlikte kullanıldığında vatandaşların arasında siyasi bir vesayet aracı gibi kullanılıp, tüm ihtiyaç sahiplerine eşit yaklaşmayı engelleyen bir köhne anlayışın adı olarak sunulmaktadır. Öte yandan, yerleşik kültürde her ne kadar sadaka lütuf benzeri bir mahiyette ele alınıyor olsa da, “sadaka” kavramının neşet ettiği ayet ve hadisler incelendiğinde, yani kavramın özüne dönüldüğünde kültürel anlamda kabul edilmiş ve Buğra, Hür gibi yazarlar tarafından eleştirilmekte olan sadaka kavramından farklı bir anlam ifade ettikleri görülmektedir. Hatta sadaka kavramının kökleri üzerinden bakıldığında kültürel sadaka kav-

ramına günümüzde atfedilen sorunların da rahatlıkla eleştiriye tâbi tutulabileceği görülmektedir.

Bu anlamda, izleyen bölümde sadakanın gerçekte ne olduğunun üzerinde durulacaktır. Sadakanın kapsamı içerisinde yer alan zekât kavramının hak paradigmasına dayandığı da vurgulanacaktır.

Sadakanın Kapsamı ve Etki Alanı

Kavramsal Çerçeve

Sadaka, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen mali ibadetlerin tümünü ifade eden bir sözcüktür. Bu anlamda, zekat, infâk, ihsan, birr, kard ve kısme gibi anahtar kelimelerin odak kavramını "sadaka" sözcüğünün oluşturduğu görülmektedir. İnsanın Allah rızası için fakirlere verdiğinin adı olan "sadaka" doğruluk anlamındaki "sıdk", başkasına doğrulukla muamele eden anlamındaki sıddik, doğruluğun bir uzantısı konumunda bulunan arkadaşlık anlamına gelen sadik kelimeleri ile aynı kökten gelir. S-d-k kelimesinin kök anlamı doğruluktur. Doğruluk, kök anlamı (s-d-k) ile mali bir ibadet arasında anlam bağı şöyle açıklanabilir. Mali bir ibadet olarak sadakanın verilmesi, aynı zamanda Allah'a karşı doğru olmanın bir göstergesidir (Demir, 2008:32).

Sadaka, zekâtı da kapsayan bir kavramdır. Zekât sadece mali ihtiyaçları karşılamaya yönelik iken, genel anlamıyla söylersek "sadaka" kavramı mali olsun olmasın her hangi bir şeyi yoksunu olup ihtiyacı olan kişiye vermektir ki bu bir bilgi, sevgi, güzel bir söz gibi manevi bir şey de olabilir. Bu anlamda, sadakanın, zaman zaman fakirlere ihsan(!) edilen cüz'i yardımlar olarak algılanması yanlıştır (Soylu, 2003:127). Gerçek anlamıyla sadaka iki anlamda kullanılmıştır.

Bunlar;

- 1) Tamamen kişinin gönül rızası ile ifa ettiği sadakatu'l-tatavvu: Bu tarz sadaka "sadaka kültürü" söyleminde bilerek veya bilmeyerek sadakanın indirgenmeye çalışıldığı tabirdir. Ancak, bu yapısında dahi toplumsal anlamda gönüllü-

lük yaratması nedeniyle ihmal edilemeyecek bir misyon üstlenmektedir (Soylu, 2003:127).

- 2) Farz olan sadaka olarak zekât: Zekât, hak temelli olarak şekillendirilmiş olup, bu hak temelli formasyona aşamalı olarak ulaşılmıştır:

Hak Kapsamına Geçiş Aşamaları

- İlk dönemler: İlk asli ihtiyaç gıda olduğu için yoksula yemek yedirme ve Kurandaki "it'am/ta'am" mükellefiyeti, nüzul sırasına göre ilk surelerle gelmiş ve bu, daha sonra genel infak kavramının bir boyutu içinde kalmıştır. İslam'ın bu zor günlerinde ve yine hicret sonrasındaki çok zorlu dönemlerde müminler, bir ölçüye dayanmadan kendilerindeki fazlayı ihtiyaç sahiplerine vermeğe davet edilirdi.

- Yine Mekke döneminde gelen ayetlerde önce "hak" ve sonra da "hakku'n ma'lum:belli bir haktan bahsedilir olmuştur (Meâriç, 70/24-25; Belli bir haktan değil, fakat sadece malda hak olduğunu dile getiren ayet için bkz. Zâriyât, 51/19)

- Medine döneminde ise Hz. Peygamber'in belli nispetler ortaya koyduğu görülmektedir. Bu oranların belirlenmesi ise Sünnet kapsamına bırakılmıştır (Yeniçeri, 2008).

Hak kavramına geçiş ise üstü kapalı bir biçimde değil, yoksul ve hakkı birebir eşleştiren ayet ifadeleri ile sadaka kapsamına girmiştir. Aşağıda yer alan ayetler bu konuda ortaya konulmuş açık hükümlere örnektir:

- "Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır" (Zariyat Suresi 19. Ayet).
- "Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir" (Meâriç Suresi 24-25. Ayetler).
- "Akrobaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver..." (İsra suresi 26. ayet).
- "Öyle ise akrobaya, yoksula, ve yolcuya hakkını ver. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak iste-

yenler için daha hayırlıdır....” (Rum suresi 38. ayet).

Hak kavramı ise yine sadece bireylerin vicdanlarına terk edilmemiş olup, devletin zorlayıcı gücü ile desteklenmiş ve kurallara dayandırılmıştır. Örneğin Tevbe Suresi 103. ayette yer alan “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. ...” ifadesiyle sadaka (ki burada zekat anlamıyla kullanılmaktadır.) sadakanın toplanılması görevinin o toplumda devlet erkini temsil eden Hz. Muhammed’e verildiği görülmektedir. Bu anlamda bireylerin vicdani bir yükümlülükle doğrudan yok-sula verdikleri bir sadaka değil, arada devlet otoritesinin bulunduğu bir hak ve yükümlülük ilişkisini ortaya koymaktadır.

Zekâtın kime verileceği ise yine vicdanlara bırakılmamış ve objektif kriterlerle belirlenmesine teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda iki ayet çok önemlidir:

Tevbe Süresi’nin 60. Ayeti’nde “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam’ı ısıdırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” anlamındaki ayette zekâtın kapsamında kimlerin olacağı belirtilmektedir.

Bakara Süresi’nin 273 . Ayeti’nin “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir” ifadesinde ise görünüşe göre değil, nesnel kriterlere göre gerçek yoksulluk durumunun tespitine vurgu yapılmaktadır. Böylelikle de dilencilere verilen cüzi bir miktar olduğu şeklindeki yanılsama da kavramın kurucu metninde düzeltilmektedir.

Zekât zorunlu olduğu için elden ele değil; devlet aracılığıyla toplanmış ve dağıtılmıştır. Çerçevesi ayetlerle ve oranları hadisler ve gündelik uygulamalarla belirlenen zekât için kapsamlı bir devlet organizasyonu da gerçekleştirilmiştir. Sosyal risklere maruz kalan bireylerin zekat sandığından talep hakları mevcuttur (Beşer, 2008).

Kurumsallaşma Aşamaları

Ali Özek de, zekâtın kurumsal bir yapıya sahip olması gerektiği ve anında harcanmayıp ihtiyaç sahipleri tespit edilip dağıtılincaya kadar nemalandırılabilen hareketle “hayırda acele edin” anlamındaki hadisin zekâta uyarlanamayacağı, çünkü zekâtın bir hayır değil zorunluluk ve görev olduğunu ifade etmektedir Özek, bu faaliyetin sosyal yardım amacını taşıması için ise bir kuruluş gibi işletilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi için de zekât olarak toplanan mallardan bir kısmının bir fonda toplanıp nemalandırılmasını şart olarak görmektedir (Özek, 2008:365).

Özek, kurum olarak nitelendirdiği zekât sürecini zekât mallarının halktan toplanması, bu malların Beytü’l Mâl’e kaydedilmesi, zekât verilecek yerlerin tespiti ve zekatların hak sahiplerine ulaştırılması şeklinde üç aşamaya bölmektedir (Özek, 2008:365).

Kurumsal bir yapı gerektiren zekâtın bu yapılanmasında zekât daireleri önemli bir işleve sahiptir. Bu daireler, zekâtın bir fon olarak işletilmesi gereğinden ortaya çıkmışlardır.

Teşkilatlanmasında Hz. Ömer devrinde başladığı yönündeki yaygın kanaate rağmen zekât beytü’l-mâlinin bir mâli kurum ve hatta fizikî mekân olarak varlığı Hz. Peygamber’in Medine dönemine kadar götürülebilir. Medine döneminin ikinci yılında, belki de Joseph Schact’ın dediği gibi fakir muhacirleri maddi sıkıntıdan kurtarmak amacıyla vazedilmiş, böylece ilk kez mükelleflerden gelirleri toplanıp dağıtılmaya başlanmıştır. Zekat gelirlerinin varlığı, ilgili kurumun-henüz beytü’l-mâl adını almamakla

birlikte temellerinin o dönemde atıldığını göstermesine delil teşkil etmektedir (Kallek, 2008:195-196).

Hiz. Ebu Bekir döneminde beytü'l mal kapsamında bulunan aynı malların saklanması için bir ev tahsis edilmiş olsa da gelir ve giderlerin sayımının bu dönemde henüz yapılmadığı bilinmektedir (Kallek, 2008:195-196).

Hiz. Ömer'in de önceki Halifelere de olduğu gibi zekâtı nakdi olarak tutmayı tercih ettiği görülmektedir. Öte yandan toprakların genişlemesi ve devletin gelirinin eskiye kıyasla artması, onun döneminde bu kurumun daha köklü ve yaygın bir biçimde teşkilatlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Hiz. Ömer tarafından Beytü'l malın teşkilatlanması ve işleyişi belli esaslara bağlanmıştır. Hiz. Ömer döneminde ayrıca merkeze bağlı yerel beytü'l-mâlerin kurulduğu bilinmektedir. Ayrıca farklı gelir kalemleri için de ayrı dairelerin kurulduğu bilinmektedir (Kallek, 2008:195-199).

Hiz. Ömer Dönemi Asgari Vatandaşlık Geliri Uygulamaları

Mahmut Toptaş bir makalesinde "Asgari ücret" olarak tabir ettiği Hiz. Ömer'in "vatandaşlık geliri" benzeri uygulaması ise objektif kriterlere göre belirlenen hak bazlı bir uygulamaya işaret etmektedir. Toptaş, ücretlerin ve çalışamaz durumda olanların alacağı yardımın en alt sınırının Hiz. Ömer tarafından devlet başkanının maaşıyla denk olmasını kararlaştırdığını belirtmektedir.

Toptaş, Tarih-i Yakubi'ye referans vererek bu süreci şu şekilde özetlemektedir:

"Hiz. Ömer devlet başkanı olduğunda özel işlerine zaman ayıramadığı için kendisine maaş bağlanması teklif edilmiş. O da, Medine şehrinde bu nüfusla kaç paraya yaşanabileceğini tespit ettirdikten sonra kendi maaşını asgari ücret olarak ilan ettirmiş.

Hazreti Ömer devlet başkanı olduktan sonra maaşları da bir düzene koymuş. İnsanların hizmetlerini ve başarılarını esas alarak ücretleri belirlemiş

ve sahabeden bir çoğu devlet başkanından fazla maaş almış. En az alanınki ise geçimini temin edecek kadar imiş" (Toptaş, 2007).

Hadis kaynaklarında ise üç ayrı rivayet aktarımı ile Hiz. Ömer döneminde gerçekleşmiş bir vatandaşlık geliri uygulamasına vurgu yapılmaktadır.

Musa b. Cübeyr, Medine'nin yaşlılarından şöyle nakletmiştir:

"Ömer b. Hattâb, Amr b. el-Âsa şöyle bir mektup yazdı: İmdi! Ben (göreve gelişimden) öncekilere, onların soylarına ve Yemenli ya da başka bir yerden olsun sana ve ülkemize yönelmiş olanlardan buraya Medine'ye gelenlere divanda maaş bağlattım. Senin yanına gelip oraya yerleşmiş olanlar arasında benim maaş bağlattıklarına bak ve onlara ve soylarına bu maaşlarını öde. Senin yanına gelip de oraya yerleşmiş olanlar arasında kendisine maaş bağlamadıklarına onların durumundakilere ben nasıl bağlamışsam ona göre maaş bağla. Kendin için iki yüz dinar ayır. Bu, Bedir'e katılan muhacirlerin ve ensarın aldığı maaştır. Senin denklerin arasında senden başka kimseye bu miktarda maaş vermedim. Çünkü sen müslümanlara hizmet edenlerdensin. Sana diğerlerinden daha fazlasını verdim. Başında geçim sıkıntısı olduğunu öğrendim" (Alauddin Ali b. Hisâmuddîn, 1981:571).

Abdullah b. Hubeyre'den nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattâb, Benâzire (Ebu Zer'e) ordu komutanlarını bulup onlara "tebaya maaşlarının ve rilmeye devam edeceğini, ailelerinin geçimlerinin sağlanmasının sürdürüleceğini, ekin ekmekle ya da ektirmekle meşgul olmamaları gerektiği" haberini ulaştırmasını emretti (Alauddin Ali b. Hisâmuddîn, 1981:571).

Başka bir rivayette, Ömer (r.a), Fey gelirlerinden müslümanlara maaş bağlamak için Divanul-Atâ'yı tesis ettiği zaman, Sahabiler için İslâm'daki öncelikleri ve katıldıkları savaşları göz önüne alarak bir gruplandırma yaptığı; Selman (r.a)'ı, Hasan (r.a), Hüseyin (r.a) ve Ebu Zer ile birlikte olmadıkları hal-

de Bedir ehlinden sayarak alacakları miktarı beş bin dirhem olarak kararlaştırdığı bildirilmektedir (İbn Hanbel, III: 475).

Sonuç

Günümüzde sadaka kavramı özgün bağlamından kopuk bir biçimde yerleşik kültürdeki tortuları itibari ile ele alınmakta ve bu noktadan yola çıkılarak eleştiriye tâbi tutulmaktadır. Bu anlamda, sadaka hak temeline dayanmayan ve devletin vatandaşına bir lütuf gibi ihsan ettiği bir nakdi ve aynı yardım olarak görülmektedir. Bu tavır da neo-liberalizmin aşılama çalıştığı “karşılıklılık” ilkesiyle özdeşleştirilmekte, mevcudiyetini neo-liberalizme borçlu olmayan sadaka kavramı kendine atfedilenlerden yola çıkılarak eleştirilmektedir.

Oysa, sadaka kültürü her ne kadar sadaka kavramının içi zamanla boşaltılmış olsa da içerisinde devlet yükümlülüğünü de barındıran ancak bireysel anlamda vicdani yardımları ihmal etmeyen bir sosyal güvenlik disiplinini ifade etmektedir. Öte yandan, ismi zekât olsun veya olmasının sadaka kavramının zorunluluk içeren bölümünün yani hakkın yerine getirilip getirilmediğinin takip edilmesi gereken bölümünün kurumsal bir kimlik içerisinde ve devlet erkiyle yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, ihtiyaç sahiplerinin objektif kriterlerle tespiti hak tabanlı bir anlayış için olmazsa olmaz bir zorunluluktur.

Öte yandan, temel vatandaşlık geliri ile “sadaka” kapsamı arasında bazı önemli farklılıklar da mevcuttur. Örneğin, istihdam bazlı düşünme “sadaka”nın yani zekâtın kapsamından bireylerin çıkartılması düşüncesi İslam Ekonomisinin ve sosyal politikasının mantığı dışındadır. Nitekim İslam kaynakları ve uygulamalarında çalışmayacak durumda olanlar müstesna olmak üzere mutlaka emek ve karşılıklılık ilkesinin yerine getirilmesini şart koşmaktadır. Bu emek, Standing’ın vurguladığı gibi sadece iktisadi bir değer oluşturmak değil; toplumsal katkı sağlayan diğer çalışmaları da kapsamaktadır.

Bu anlamda, sadaka kültürü üzerinden yürütülen tartışmalarda konunun çıkış noktasına rücu edilmesinin bir öncelik olduğu düşünülmektedir. Böylelikle, eleştiri konusu olarak ortaya konulan devletin hak temeline dayanmayan uygulamalarına ilişkin iddiaların sadaka kavramının kökeniyle herhangi bir bağlantısı olmadığı ve hak paradigmasının İslam perspektifi üzerinden de sahiplenildiğinin ortaya konulması da mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Alauddin Ali b. Hisâmuddîn, (1981), *Kenzu'l-Ummâl*, Müessesetu'r-Risâle, c. V.
- Beşer, Faruk (2008), *Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Buğra, Ayşe (2006), “Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil”, *Radikal Gazetesi*, 10/12/2006.
- Buğra, Ayşe, Keyder, Çağlar (2007), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İleşim Yayınları, İstanbul
- Demir, Şehmus (2008), *Zekatın Kur'an-ı Kerim'de Kavramsal Çerçevesi, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Gönensin, Okay (2009), “Sadaka Kültürü” *Vatan Gazetesi*, 02 Ocak 2009.
- Hür, Ayşe (2009), “Sosyal devlet mi, sadaka kültürü mü?”, *Taraf Gazetesi*, 16 Şubat 2009.
- Kallek, Cengiz (2008), *Zekatın Müesseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşit Halifeler Dönemi, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat – Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Milliyet Gazetesi (2009), “Asıl mesele ‘sadakanın politik iktisadi’”, 23.2.2009, <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=guncel&KategoriID=&ArticleID=1063049&Date=23.0.2009&b=Asil%20mesele%20sadakanin%20politik%20iktisadi&ver=27>.

Özek, Ali, (2008), *Zekatın Nemalandırılması, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat - Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.

Sapancalı, Faruk (2005), *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir

Soylu, Ali (2003), *Kur'an'da Servet Dağılımı*, Pınar Yayınları, İstanbul.

Standing, Guy, (2007), *Temel Gelir: Küreselleşen Dünyada Yoksullukla Bir Mücadele Yöntemi, Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İleşim Yayınları, İstanbul.

Tarhan, Nevzat, (2008), "Sadaka Kültürü", Haber 7, <http://www.haber7.com/haber/20081212/SADAKA-KULTURU.php>.

Toptaş, Mahmut, "Hz.Ömer mi? Hz.Tayyip mi?", *Milli Gazete*, 26 Aralık 2007 (http://www.marmarahaber.net/haber_detay.php?haber_no=2976).

United Nations (2006), "Human Rights and Poverty", <http://www.un.org/events/humanrights/2006/index.shtml>.

UNDP (2006), "Sosyal Yardım Alanında İşbirliğinin Teşvik Edilmesi" <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=264>.

Yeniçeri, Celal, (2008), *İnfaka Genel Bakış ve Mal Üzerinde Zekat Dışında Diğer Mükellefiyet ve Karşı Haklar, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekat - Tartışmalı İlmî Toplantı*, 17-18 Kasım 2007, Ensar Neşriyat, İstanbul.